Irodalomtörténeti Közlemények (ItK) 130 (2026) 5
doi:10.56232/itk.2026.5.06

Faludi Ferenc: Versei

Szerkesztette Borián Elréd
Régi magyar költők tára XVIII. század 19
Budapest: Reciti, 2025, 360 l.

BENEDEK Roland Áron

ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola, doktorandusz
ORCID: 0009-0008-7360-9163

Faludi Ferenc költői életművének új kritikai kiadása Borián Elréd gondozásában látott napvilágot a Régi Magyar Költők Tára XVIII. századi alsorozatának 19. köteteként. Ezen új Faludi-kötet megjelenését találóan jellemzi a *Tündér Kert* (50.) című költemény egy sora: „Mélly álmambul fel serkentem." A választott részlet némileg azt is sugallhatja, hogy Faludi versei az elfeledettség homályából – mely ellen nagy lendülettel hadakoztak a korai kiadók, Révai Miklós és Batsányi János is – emelkedtek ki e kiadás által. A helyzet ennél viszont sokkal összetettebb: nem egyedül a közelmúltban megjelent monografikus feldolgozások,[1] de a korai, a 18. század utolsó évtizedeiben, illetve a 19. század elején megjelent szövegkiadások mind-mind a Faludi-életmű korszakokon átívelő aktív recepciójáról vallanak. Való igaz, hogy a „magyar Árkádia" dalnoka jelentősen veszített népszerűségéből a klasszikus századforduló folyamán (részint az új írógeneráció fellépésének és a Kazinczy-növendékek kritikai hatása következtében),[2] a felvilágosodás kori magyar irodalomról szóló történeti és kortárs diskurzusok viszont felismerték az „európaizálódó" irodalmi és kulturális folyamatokban, valamint a magyar költészet fejlődésében betöltött szerepét.[3]

Külön sajátosságát képezi a Faludi-versek kiadói hagyományának az egyes szöveggondozók (irodalmárok, költők, tudósok vagy éppen „tudós poéták") markáns és önérzetes viszonyulása a hátrahagyott, kéziratban maradt versanyaghoz. Ahogyan Révai Miklós két egymást követő ki-

1 Példaként említhetők: Sárközy Péter, *Faludi Ferenc (1704–1779)*, Magyarok emlékezete (Pozsony: Kalligram, 2005); Vogel Zsuzsa, *Az olvasás útjain, a biográfiától a közköltészetig: Faludi Ferenc műveinek fogadtatása*, Erdélyi tudományos füzetek 292 (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2020).

2 Sárközy, *Faludi Ferenc…*, 141–147.

3 „[A] költői nyelv bizonyos összetevőit (például a metaforát) vagy a verstípusokat (például az életképet) figyelembe véve, a századforduló jelentős költője, Csokonai Vitéz Mihály […] inkább tanulhatott tőle, mint a 70-es évek némely írójától. […] Korszakunkat tehát […] úgy jellemezhetjük, hogy Faludival a magyar költészet részleges megújításainak sorozata kezdődik, melyet Vörösmartynak a költészet egészét érintő minőségi újítása rekeszt be." Szegedy-Maszák Mihály, „A magyar költészet főbb típusai a kései XVIII. és a korai XIX. században", in Szegedy-Maszák Mihály, *Világkép és stílus: Történeti-poétikai tanulmányok*, Elvek és utak, 37–74 (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1980), 38.

adványában (1786 és 1787), úgy Batsányi János (1824) és Toldy Ferenc (1853 és 1854) is egy mesterségesen konstruált és kialakított rendszer alapján kategorizálta Faludi Ferenc költeményeit. Ezen (önkényes) kiadói elgondolás következményeként az eddigi Faludi-kiadványok egységesen a műfajok alapján való közlést alkalmazták,[4] még a századforduló kiemelkedő irodalomtörténésze, Négyesy László által összeállított „első" kritikai kiadás is hasonló elveket követ.

Borián Elréd több, az *Irodalomtörténeti Közlemények*ben és más fórumokon megjelent tanulmányában[5] vázolta fel a textológiai elveket és döntéseket, melyek alapjaiban meghatározzák jelen kritikai kiadást. Mindenekelőtt a legjelentősebb koncepcióbeli különbséget szükséges kiemelni: Révai Miklóssal kezdődően (eddig) egyetlen kiadó sem számolt annak lehetőségével, hogy az utolsó éveit Rohonc városában töltő Faludi tudatos és átgondolt kompozíció alapján írta össze, javította át verses életművét. Ehelyett egy alapvetően eklektikus természetű és alkotói koncepciót nélkülöző szövegkorpuszként – Révaira utalva „költeményes maradványokként" – kezelték a Faludi-versek anyagát, ezzel mintegy „klasszicista tévútra" térítve a verses életmű kutatását.

Jelen kötet szerkesztője már a bevezetőjében leszögezi, hogy „Faludi Ferenc utolsó kéziratát, az autográf *Szombathelyi kézirat*ot *(SZK)* tekinti alapszövegnek". (18.) Ennek következményeként semmilyen „magasabb szempont" nem érvényesült a szövegek sajtó alá rendezésében. A *Szombathelyi kézirat* jelentőségét az egykori kiadók is számontartották – ezért is szerette volna a Linzben élő Batsányi tüzetesen megvizsgálni –, viszont elsősorban a kézirat „megőrző", a versszövegeket egyben tartó funkciójára helyezték a hangsúlyt. Borián Elréd nem egyedül egy tudatosan szerkesztett (és végső formáját el nem ért) verseskötet nyomait véli felfedezni a *Szombathelyi kézirat*ban, de különböző témájú és rendeltetésű ciklusokat, egy „*ötstációs* hegy" megálloit is elkülöníti: „A szövegek sorát egy hegyre fölkapaszkodó úthoz hasonlítjuk. Ehhez irodalmi minta lehet Vergilius *Aeneis*ének VI. éneke vagy Dante *Isteni színjáték*a." (13.) Faludi sajátos „zarándokútja" ezen megközelítés felől a Zrínyi Miklós *Syrena*-kötetéhez hasonlítható, melynek „központi témáját a szerelmi szenvedély átélésében és az attól való megtisztulás küzdelmében látják" (13) a kortárs kutatók.

A szövegközlés fő vállalását a jól olvasható és a szerzői intencióhoz legközelebb álló verszszövegek megállapítása képezi. Hogy emögött milyen hatalmas és elmélyült munka áll, azt legjobban az egyes versekhez kapcsolódó jegyzetapparátus mutatja meg. A kiadás több esetben is egymás mellett közli egy-egy vers két, egymástól jelentősen eltérő variánsát. A textológiai elvek mellett a bevezető sort kerít Faludi rövid, lényegre törő életrajzára, illetve tisztáz több, eddig kevésbé tárgyalt kérdést a pályát illetően; a Faludi neve alatt kiadott két megverselt doktori tézis (*Zelosus amor Sancti Joannis Francisci Regis* és *De itinere in provincias exteras libri duo*) valódi szerzőinek felfedése mellett kitér a költő pályájának „legkülönlegesebb" hivatalára, 1760 és 1766 közötti cenzori működésére is.

4 Példának okáért Vargha Balázs 1985-ben megjelent válogatása a következő kategóriákba sorolja Faludi verseit: világi dalok, vallásos énekek, alkalmi és vegyes költemények, pásztori versek.

5 Borián Elréd, „Faludi Ferenc kötetkompozíciója a kéziratok és a kiadások tükrében I.", *Irodalomtörténeti Közlemények* 120 (2016): 503–527; Borián Elréd, „Faludi Ferenc kötetkompozíciója a kéziratok és a kiadások tükrében II.", *Irodalomtörténeti Közlemények* 121 (2017): 372–391; Borián Elréd, „Emelkedő stációk: Faludi Ferenc *A' Feszülethez* című versének kontextuális értelmezése", *Pannonhalmi Szemle* 14, 3. sz. (2016): 85–93.

A *Szombathelyi kézirat* mellett a szerkesztő feltételezi a kortársak számára még hozzáférhető, azóta nagy valószínűséggel elkallódott versgyűjtemények létét, melyek minden bizonnyal irányadó forrásként szolgáltak a korai másolók (például Verseghy Ferenc) és kiadók számára. A jelenleg is kutatható kéziratok anyagával együtt a kritikai kiadás 49 magyar nyelven írott Faludi-verset közöl, az idegennyelvű költemények anyaga 27 darabot számlál. A Faludi-életmű meglehetősen kis szeletét alkotják a verses alkotások a kritikai kiadásban ugyancsak elérhető,[6] prózában írott alkotásaihoz viszonyítva. Feltevődik tehát a kérdés: a szerkesztő – és ezzel együtt a kiadvány közönségének – új, intuitív olvasata mennyiben befolyásolja, módosítja a Faludi költészetéről kialakult képet.

Bíró Ferenc mindmáig inspiratív kézikönyvében[7] meglehetősen éles vonalat húz az életmű két – egymással mégis szimbiózisban levő – „oldalát" illetően. Egyfelől ott van a moralista Faludi, aki „a köz érdekében tevékenykedik, a nemzet iránti felelősség vezeti tollát", e műveiben a „gondolatvilágát átható feszültségek és bizonytalanságok vibrálnak". A vívódó, a „XVIII. századi katolicizmus veszélyérzetétől" ihletett moralistától eltérően az életmű költői arculata „csendes derűt sugároz", az elvont erkölcstani maximák „sötétlő" tengerétől távol, a világban való feloldódás „felhőtlen és kételyek nélküli pillanatait állítja meg, nagyítja ki és telíti". A *Szombathelyi kézirat*ban foglalt – és a hasonló témákat megpendítő, de más forrásból származó – verseket átolvasva könnyen észrevehető, hogy nem egyedül a moralista meditációk és a poétai „képzelgések" világa között húzódnak mély repedések, de az egymásra felelgető és egymás tételeit átvariáló költeményekben is egyfajta fokozatos „elnehezülés" állapítható meg.

Hatványozottan igaz ez a harmadik stációban foglalt, vergiliusi mozzanatokkal átitatott eklogákra; az ötödik darabban zajló, eredetileg ártalmatlannak tűnő pásztori „vetélkedés" – mely egy pillanatra Apollón és Marszüasz torzsalkodását villantja fel az olvasónak – erőteljes fordulatot vesz, a játékos bevezető után Micon így kezdi énekét:

> Mic: Fel fordult a' Világ, el-töröt Tengele,
> Régi tsapásának se nyoma se hele,
> A' Hegyek kőltőznek, a' sütö Nap meg áll
> A' föld kerülette Kerengőbe járkál (87.)

Az önmagából kifordult, ellentmondásokkal terhelt „új világgal" szemben táplált kételyek, a régmúlt időktől való panaszos hangú búcsúzás marad a költői párviadal fókuszában. Különösen éles szólamok jellemzik Faludi ezen versét:

> Mic Meg fordult a' játék tőb a' vak a' hatnál
> Többet nyom egy Lator, latban tiz jámbornál
> Nintsen már kelete a' finom aranynak,
> Vagyon ellenében a' rosdás salaknak. […]

6 Faludi Ferenc, *Prózai művei*, szerk. Vörös Imre és Uray Piroska, 2 köt., Régi magyar prózai emlékek 8 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991).

7 Bíró Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma* (Budapest: Balassi Kiadó, 2003). A Faludira vonatkozó fejezet: 36–41.

Mic: A' forgott Juhászok messze kergettetnek,
Es a' Sohonnajak elő kerestetnek,
Ægon vasat pendét, nem kel erre Tanu,
Nem kell a' Bizonyság elég a' Vád 's Gyanu. (87.)

Az ötödik ekloga apokaliptikus érzületű zárlatára rezonál Faludi egy másik kéziratos forrásból származó, *A' meg fordúlt szerentsén való epekedés* című verse is. Érdemes a két mű befejező strófáit összehasonlítani:

En sem mondok ellent, zürzavarban élünk
Üstekes tsillagot mutat az ég, félünk.
Előttűnk, utánnunk, tsak a' keserves Kár
Magam el bujdosom, a' hol Pasztor nem jár. (88.)

Nintsen ember ki megszánjon,
Vigasztalást ki kívánjon.
Nem segítnek.
Nem enyhítnek,
Meg útáltak az egek. (111.)

Látható tehát, hogy az árkádiai könnyedség, a külső világban és ennek „tündér-pillanatában" feloldódó poétai lélek megnyilatkozásai mellett Faludi életművében mindvégig ott van a baljós eseményeket anticipáló, az élet viszontagságaival szemben hadakozó (és ezeket nem egyszer elfogadó) költői pozíció is. Messzire vezetne Faludi magyar költészetre gyakorolt hatását mélyrehatóan elemezni, a tematikus hasonlóságok miatt viszont érdemes egy példa erejéig mégis erre az ösvényre lépni.

Batsányi János kiadóként és költőként egyaránt méltatta Faludi életművét, sőt valószínű, hogy poétai előképének is tartotta „meg-holt" mesterét. Verseiben többször is felhasználja a minden bizonnyal Faludi-versekből adaptált Fortuna-motívumot. Jellemzően legsúlyosabb hangú és rendeltetésű műveiben elmélkedik a szerencse kérdésén; azokban, melyeken keresztül életének és pályájának égető kérdéseire, feloldhatatlan(nak tűnő) feszültségeire reflektált. *A' Bújdosók* című versében[8] egyszerre érvényesül az üldözötteket összetartó „közösség-eszme", illetve a már említett szerencsemotívum borúsabb változata:

Mutasd, gonosz Szerentse, már
Hatalmad' ostorát;
Öntsd ártatlan fejekre bár
Tsapásid' záporát;

Ne szánnyad érző szíveket,
Légy bár-mi mostoha:
Ez eggyet-értő lelkeket
Le nem nyomod soha!

8 Batsányi János, *Poétai munkáji* (Buda: Királyi Universitás, 1835), 106–107.

A kötetben közölt latin versek jelentős hányada az *Omniarium*ként[9] hivatkozott kéziratcsoportból, Faludi római tartózkodásakor keletkezett feljegyzéseinek gyűjteményéből származik. Ezen költemények jórésze az alkalmiság jegyében fogant: ha éppen nem a korabeli Európa politikai eseményeire reagál egy-egy elegáns, mitológiai kontúrral díszített disztichonban, vagy az újdonsült császárral, II. Józseffel szembeni bizalmatlanságát fogalmazza gunyoros epigrammává, akkor jótevői, elöljárói tiszteletére ír. Pályája talán legnagyobb törését, a jezsuita rend feloszlatását is versbe foglalja (*A Jézus-társaság*, 275):

> Viseld bátor lélekkel! Éppen ez fog hírnevedről gondoskodni.
> Hiszen érdemeid adják méltóságodat, s régi fénytől ragyogj,
> Nem a te bűnöd, hanem az irigységé okozta bukásodat.
> […]
> Szélesre tátott szájjal nevetsz te, tébolyodott szabadosság,
> De veled szemben nyögve gyászol a tisztes hit és a vallás.

Így tud találkozni vészterhes időkben, „szélviharok" közepette a moralista és a költő szólama.

Érdemes kitérni a kötet két nagyobb függelékére. A korabeli – jellemzően jezsuita ihletettségű – Faludi-életrajzok gyűjteménye nem egyedül az életmű körül kialakult biografikus tételek és narrációs technikák „ősforrásaihoz" vezetik vissza az olvasót, de a versek értelmezési hagyományának korai állomásáról is érdekes adatokkal szolgálnak (külön kiemelném Szerdahely György Alajos Faludi-jellemzését). Csörsz Rumen István és Hovánszki Mária közreműködésének köszönhetően a kritikai kiadásban megtalálható „a 19. század első harmadáig terjedő időszakból az összes hangjegyes forrás […], amely Faludi-verseket vagy rájuk vonatkozó, kottával azonosítható nótajelzéseket őriz". (305.) A Régi magyar költők tára sorozat köteteitől nem idegen az irodalmi életművek ilyen jellegű „összművészeti" megközelítése, az írott és énekelt költészet összefüggéseinek felderítése. Példának okáért Verseghy Ferenc verseinek kritikai kiadásában külön kötetben kaptak helyet a költeményekhez kapcsolható zongorakíséretes dallamok.[10]

Egy kanonikus írói életmű (második) kritikai kiadásának megjelenése mindig összefonódik egyfajta sajátos „szembenézési" gesztussal, hiszen lehetőséget ad az elődök megállapításainak felülvizsgálatára és az eddigiekhez képest más árnyalataiban érdekessé váló kérdések újragondolására. Borián Elréd kiadói „mandátumában" úgy tudott új útra lépni Faludi verseinek megközelítésében, hogy munkája mindvégig tisztelettel és „józan kritikával" viszonyul az elődök eredményéhez, mintegy beteljesítve Szerdahely György Alajos óhaját: „Bárcsak az aranyhoz, cédrushoz mérhető és halhatatlanságra teljesen méltó énekei egy kötetben meglennének nekünk!" (290.)

9 Faludi latin bejegyzései mellett olasz nyelven írott passzusok is találhatók az *Omniarium*ban. E szövegek természetéről, Faludi és a korabeli olasz irodalom kapcsolatáról Szauder József közölt érdekes tanulmányt: Szauder József, „Faludi Ferenc és Itália: Az *Omniárium* olasz nyelvű jegyzetei", in Szauder József, *Magyar irodalom, olasz irodalom*, 28–39. (Budapest: Argumentum Kiadó, 2013).

10 Verseghy Ferenc, *Összes költeményei*, szerk. Hovánszki Mária, 3 köt., Régi magyar költők tára XVIII. század 18 (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2021–2022).